

Περ. Πλανόδιον-Παρουσίαση τεύχους 50-Θέατρο Ελληνοαμερικανικής Ένωσης - Αφιέρωμα στο Αμερικανικό Μπουζάι 22-09-2011

Περ. Πλανόδιον-Παρουσίαση τεύχους 50-Θέατρο Ελληνοαμερικανικής Ένωσης 22-09-2011 - Κείμενο και Video Παρουσίασης - Αφιέρωμα στο Αμερικανικό Μπουζάι

Κλαδεύοντας Μπουζάι

Το πρώτο κείμενο που με έκανε να αισθανθώ και αρκετά χρόνια αργότερα να σκεφτώ διαφορετικά για την λογοτεχνία ήταν η *Μεταμόρφωση* του Κάφκα, τότε ήμουν κοντά στην εφηβεία. Το παράξενο κλίμα, η υπαινικτικότητα και ο συμβολισμός του επέδρασαν μέσα μου πολύ έντονα και εξακολουθητικά. Αναζήτησα κι άλλα διηγήματά του και η αρχική μου αίσθηση ενισχύθηκε. Αυτό που με εντυπωσίαζε ήταν η διάρκεια του απόηχου της ανάγνωσης μέσα μου. Τα διηγήματα και όχι τα μυθιστορήματα του Κάφκα ήταν αυτά που με είχαν κερδίσει περισσότερο. Τα μεγάλα του έργα μου έμοιαζαν σαν να είχαν γεννηθεί για να είναι ημιτελή. Το αντίθετο αίσθημα μου προκαλούσαν τα διηγήματα: ενώ διατηρούσαν το απaráμιλλο αινιγματικό κλίμα των μυθιστορημάτων του, εξασφάλιζαν μια φόρμα περιεκτική και συχνά

εξαιρετικά σύντομη. Στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα διάβασα μυθιστορήματα αρκετών κλασικών συγγραφέων. Πολύ λίγα όμως απ' αυτά με έκαναν να νιώσω τόσο ζωντανή και τόσο δημιουργικά χειραφετημένη από το κείμενο όσο τα διηγήματα του Κάφκα. Αντιθέτως ο χειμαρρώδης κόσμος του μυθιστορήματος, η τερατώδης κάποτε εσωτερική του οργάνωση, που ενίοτε, όπως στον Φώκνερ, συνοδευόταν από το τυπωμένο απίθανο γενεαλογικό δέντρο των ηρώων του, με ρουφούσε, χανόμουν μέ-

σα του, με αφομοιώνε σχεδόν με έναν τρόπο παραλυτικό. Με δυο λόγια δεν υπήρχε χώρος για μένα. Το μόνο που μπορούσα να κάνω ήταν να ταυτιστώ με κάποιον από τους ήρωες και βέβαια να δοκιμάσω τη σκέψη μου πάνω σε ορισμένα ζητήματα που διαφορετικά θα μου ήταν αδύνατο να προσεγγίσω ως πραγματικές καταστάσεις. Πολλά χρόνια αργότερα διάβασα μια πολύ ενδιαφέρουσα άποψη του Κορτάσαρ για το μυθιστόρημα —που μιλώντας μέσα από το στόμα ενός ήρωά του στο *Κουτσό*— ισχυρίζεται πως οι ιστορίες που έχουν περισσότερο ενδιαφέρον είναι εκείνες που προϋπάρχουν των ηρώων τους και καλούνται οι χαρακτήρες να δράσουν και να αντι-δράσουν μέσα στο δεδομένο πλαίσιο. Αυτό για μένα το έκανε με τον ιδανικό τρόπο το διήγημα, όπου ο αναγνώστης ανασυγκροτεί «ιστορίες» και «πλαίσιο» μέσα από τα σκόπιμα αφημένα ίχνη τους στο κείμενο.

Κάτι άλλο που μου είχε κάνει εντύπωση ήταν ότι το μεταίσθημα ενός ογκώδους μυθιστορήματος κάποιες φορές ήταν ίσο ή και ισχνότερο απ' αυτό ενός πυκνού ολιγοσέλιδου διηγήματος. Πρόσεξα πως συνήθως αυτό που μου έμενε συνοψιζόταν σε λίγες σελίδες: την βασική ιδέα, κάποιες περιγραφές, σπανίως ορισμένες κοφτερές ατάκες, ένας-δυό ήρωες. Κι ενώ προβληματίζομαι μήπως δεν είμαι τελικά προσεκτική και επαρκής αναγνώστρια, πέφτω πάνω στη γνωστή σκέψη του Μπόρχες, που λέει ότι δεν υπάρχει λόγος να μπει κανείς στον κόπο να γράψει ένα τεράστιο μυθιστόρημα εκατοντάδων σελίδων και συνεπώς να χάσει πολύτιμο χρόνο, εφ' όσον αυτό μπορεί να χωρέσει μέσα σε λίγες σελίδες ενός καλού περιεκτικού διηγήματος. Ένωσα αμέσως καλύτερα, κι άρχισα να διαβάζω διηγήματα συστηματικότερα.

Αισθάνομαι φυσικά πιο πλούσια γνωρίζοντας ότι υπάρχει όλη αυτή η ποικιλία των μεγεθών, ότι δηλαδή μια αφήγηση μπορεί να κυμαίνεται από τις χιλιάδες σελίδες των κλασικών έργων μέχρι τους 144 χαρακτήρες των «ελάχιστων διηγημάτων» του Μάιμπεργκ, όπως με περίσσεια βεβαιότητα τα αποκαλεί, που για να τα γράψει αξιοποίησε τα όρια του γραπτού μηνύματος του twitter, ορίζοντας αντί αριθμού λέξεων αριθμό χαρακτήρων, και κατέβασε οριακά τον πήχυ ως προς την ποσότητα των λέξεων, σε τέτοιο σημείο μάλιστα, που ο αναστοχασμός για τα όρια της λογοτεχνίας να οδηγείται στα άκρα, για το πού, δηλαδή, τελειώνει το διήγημα προκειμένου να παραχωρήσει την θέση του στο ευφυολόγημα. Παρ' όλα αυτά ή μάλλον ακριβώς γι αυτά τα ζητήματα που εγείρονται γύρω από τα όρια και τους αφηγηματικούς τρόπους το ενδιαφέρον μου για το πολύ μικρό διήγημα οξύνθηκε, βάθυνε, πλάτυνε...

Εδώ και μια δεκαετία άρχισα να γράφω διηγήματα. Το DNA τους, αν μου επιτρέπεται η έκφραση, ήταν να βγαίνουν μικρά. Όσο πιο πολλά είχα να πω, τόσο πιο λίγα διάλεγα να γράψω. Δέκα σελίδες το πολύ εκπροσωπούσαν τα πολλά που δεν έπρεπε να γραφούν. Ήταν φυσικό, λοιπόν, να κορυφωθεί το ενδιαφέρον μου γι' αυτή τη φόρμα, όταν δύο χρόνια πριν άρχισα να μελετώ συστηματικότερα το μικρό διήγημα. Νομίζω πως η μικρή φόρμα προσφέρεται καλύτερα για την αποτύπωση οριακών ψυχικών καταστάσεων με έμμεσο τρόπο, πεδίο που με ενδιαφέρει και με συγκινεί ιδιαίτερα. Η ψυχική κατάσταση (και αυτό οι ψυχίατροι το γνωρίζουν καλά) στον πολιτισμένο κόσμο εκδηλώνεται συνοπτικά, με μια κίνηση του σώματος, με μια μόνη λέξη, με μια έγκλιση και μόνο της φωνής... Έτσι η περιορισμένη έκταση του κειμένου οδηγεί και οδηγείται ταυτοχρόνως με αφαιρετικούς, υπαινικτικούς τρόπους στην λειτουργική πυκνωση που κάνει το διήγημα τον εσωτερικό καθρέφτη του σύγχρονου κόσμου μας. Οι λέξεις φτάνουν στο αναφορικό τους απόσταγμα, στο μίνιμουμ της αναφορικότητας. Κι εκεί ανάμεσα από τις γραμμές της αρχικής εξιστόρησης, αν είσαι μάστορας, αρχίζει να αχνοφαίνεται η αύρα μιας άλλης πιο κρίσιμης ίσως ιστορίας. Είναι σαν να δουλεύεις τα χρώματα σ' ένα καμβά στρωματικά, και χρησιμοποιώντας λεπτές διαφάνειες επιτρέπεις στην κάτω επιφάνεια να αναδύεται σιγά και σιωπηλά συμπληρώνοντας ερμηνευτικά την επάνω επιφάνεια του έργου.

Όταν ξεκινάω να γράψω ένα διήγημα, ένα κείμενο που τώρα πια ξέρω πως η καλλιέργειά του θα το μικρύνει αντί να το μεγαλώσει, ένα μπουζάι δηλαδή στα καθ' ημάς, έχω στο νου μου το «κουκούτσι» αυτού που θέλω να πω και προσπαθώ μέσα από ελλειπτικές περιγραφές να δημιουργήσω τα περιγράμματα μέσα στα οποία θα λειτουργήσει συμπληρωματικά η φαντασία του αναγνώστη, αποφεύγοντας σε κάθε περίπτωση την ανάλυση και την επεξήγηση. Αν το κείμενο βγει μεγαλύτερο απ' όσο το θέλω, πάνω σαν τον γλύπτη που σμιλεύει το υλικό του και αφαιρώ τα περιττά, τονίζω τα σημαντικά, ζυγίζοντας, αντικαθιστώντας και προσθαφαιρώντας λέξεις. Πάντα το αποτέλεσμα όταν μικραίνεις ένα κείμενο είναι καλύτερο, πιο πυκνό, πιο μεστό απαλλαγμένο από στολίδια και περιττολογίες. Συνεχώς μετράω την αντοχή των προτάσεων και των λέξεων που χρησιμοποιώ. Τα υλικά του συγγραφέα, όπως όλα τα υλικά της τέχνης, έχουν ελαστικότητα και όρια αντοχής. Αυτά τα όρια στο διήγημα κρίνονται στο πεδίο της αφηγηματικής οικονομίας. Κάθε λέξη ή φράση που το διεύρυνει αδικαιολόγητα υπονομεύει το αισθητικό

αποτέλεσμα. Όταν νομίζω ότι το όριο αυτό δεν έχει παραβιαστεί, τότε θεωρώ το κείμενο τελειωμένο.

Βρίσκω εξαιρετικά ενδιαφέρον το ζητούμενο που θέτει το διήγημα: πρέπει μέσα από τον περιορισμένο χώρο του να συστήσει ένα κόσμο ολόκληρο με αρχή, μέση και τέλος, με χαρακτήρες, αντιθέσεις κι ατμόσφαιρες, μ' ένα ημισφαίριο ρητό κι ένα άρρητο, δώρο στη φαντασία του αναγνώστη, ένα σύνολο που το κατορθώνει καταφεύγοντας στην οικονομία, στην ελλειπτικότητα, την αφαίρεση και τον υπαινιγμό. Κάθε λέξη του πρέπει να είναι απολύτως ζυγισμένη, κι αυτό νομίζω το φέρνει πιο κοντά στην ποίηση. Εδώ δεν μπορώ να αντισταθώ στον συνειρμό και να μην σκεφτώ το ποιητικό αντίστοιχο του Μπουζάι, που είναι το χαϊκού με την γνωστή φόρμα του τρίστιχου με πέντε-επτά-πέντε συλλαβές αντιστοιχώς, που ξεκινώντας από την Ιαπωνία απλώθηκε κι εμπλούτισε την παγκόσμια λογοτεχνία. Πορεία που δείχνει πως έχει αρχίσει να κάνει και το πολύ μικρό διήγημα, μια και στο δίκτυο βρίσκει κανείς πληθώρα τέτοιων κειμένων και το αναγνωστικό ενδιαφέρον μεγαλώνει, έχουν δε γίνει ήδη πολλές ξενόγλωσσες ανθολογίες.

Μερικές φορές ζηλεύω τους συγγραφείς που έζησαν το 19^ο αιώνα, τα είχαν όλα στα πόδια τους, σκέπτομαι, εξασφαλισμένο αριθμό αναγνωστών και επιλέον χρηματική αμοιβή, αν και ουσιαστικά μάλλον επρόκειτο για ένα πενιχρό αντίτιμο, αλλά όπως πάντα η χρονική απόσταση ωραιοποιεί τα πράγματα. Οι εφημερίδες ζητούσαν διαρκώς κείμενα, και τα μεν διηγήματα τα έβαζαν αυτούσια, ενώ τα μυθιστορήματα τα δημοσίευαν σε συνέχειες για να κάνουν δελεαστικότερο το φύλλο τους. Φαντάζομαι πως για να ανταποκριθούν στην ζήτηση των συνεχόμενων επεισοδίων, οι συγγραφείς μάλλον θα ξεχείλωναν τα κείμενά τους. Το σημαντικό πάντως είναι πως η ανάπτυξη του περιοδικού τύπου και των λογοτεχνικών περιοδικών τότε ώθησε στην συνειδητοποίηση του διηγήματος ως ξεχωριστού είδους. Με παρόμοιο τρόπο η αλματώδης εξάπλωση του δικτυακού κόσμου τις δύο τελευταίες δεκαετίες έκανε ν' ανθίσει το νέο υπο-είδος, το πολύ-πολύ μικρό διήγημα, το σκόπιμα καλλιεργημένο για να είναι μικρό: το Μπουζάι.

Πάντα η ταχύτητα μου δημιουργούσε αρνητικά συναισθήματα και σκέψεις, οι ρυθμοί της εποχής που ζούμε ασκούνε πάνω μου σωματική και ψυχική βία. Όλα είναι φαστ και επιφανειακά, δεν προλαβαίνουν να πάνε σε βαθύτερα επίπεδα, δεν προλαβαίνουν, θα χαθεί χρόνος, πολύτιμος χρόνος. Έχουμε γίνει απαιτητικοί, αδηφάγοι, χρειαζόμαστε ένα γρήγορο αποτέλεσμα σε κάθε μας κίνηση, σε κάθε μας προσπάθεια. Γι' αυτό δεν με εκφράζει η ερμηνεία του φαινομένου του μικρού διηγήματος σαν ανάγκη και σημείο των καιρών, παρ' όλο που ίσως είναι σωστή τουλάχιστον ως προς τον τρόπο της πρόσληψης. Στο διήγημα Μπουζάι βλέπω την λιτότητα, την οικονομία, την μαγική αποσιώπηση του σημαντικού, τον λειτουργικό υπαινιγμό· όλους εκείνους δηλαδή τους τρόπους που αν δεν βρισκόμασταν στο βασίλειο της αφήγησης θα μας θυμίζαν την ποίηση, αλλά που σίγουρα, όπως και σ' αυτή προϋποθέτουν χρονοβόρα και επίπονη προεργασία.

Όταν κάποια στιγμή πριν δύο περίπου χρόνια δημιουργήσαμε το ιστολόγιο *Ιστορίες Μπουζάι* κι άρχισα να ασχολούμαι και να διαβάζω ακόμη πιο οργανωμένα, η εμπειρία μου εμπλουτίστηκε με πολύτιμες παραμέτρους και οπτικές. Συμβαίνει συχνά διαβάζοντας ένα κείμενο να αναρωτιέμαι ποιό ακριβώς στόχο είχε ο συγγραφέας του, επίσης αναρωτιέμαι αν του βγήκε συμπτωματικά μικρό ή αν δούλεψε με αυτή την πρόθεση. Νομίζω πως υπάρχει διαφορά, μπορεί να μην είναι τόσο ευδιάκριτη στο αποτέλεσμα, αφορά όμως στην συνειδητοποίηση του επιδιωκόμενου και την σκοπιά απ' όπου το βλέπει κανείς. Χαίρομαι που βλέπω όλο και περισσότερα κείμενα να γεννιούνται και να πατάνε στις αρχές του γοητευτικού αυτού υπο-είδους που σιγά-σιγά διαισθάνομαι ότι οδηγείται στην αυτονομία και την δικαίωσή του.

Video Παρουσίασης